

Katedra filozofie a společenských věd

Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/magisterské práce

Autor/ka práce: Ondřej Vinař

Název práce: Fake news v klasickém Řecku

Obor studia: Filozofie

Autor posudku: Mgr. Jan Černý, Ph.D.

Vedoucí/oponent práce: doc. Mgr. Jaroslav Daneš, Ph.D.

1. Shrnutí a hodnocení obsahové stránky práce:

Diplomová práce „Fake news v klasickém Řecku“ má zajímavé, přímo efektní téma a autor k němu přistoupil s nespornou erudicí. V první části práce kriticky rozvíjí a doplňuje své anglofonní zdroje a podává vlastní definici pojmu fake news. Ve druhé části práce hledá a nachází takto definované fake news ve třech antických textech: v Hérodotových *Dějínách*, Thúkydidových *Dějínách peloponéské války* a v Aristofanově komedii *Oblaky*. Tyto antické fake news mají ve Vinařově porozumění závažný dopad, protože jsou jednou z příčin tragického vyústění konkrétních historických dějů – porážky Athén v peloponéské válce (popřípadě samotného vstupu Athén do války) a rozsudku smrti pro Sókrata. Prakticky postupuje Vinař tak, že ve zkoumaných textech vyhledává nepravdivé informace a ty potom označí za fake news, protože se podle něj spolupodílely na vzniku určitých sdílených přesvědčení („ideologického cítění a background beliefs“ – toto zacílení fake news je v posuzované práci jejich definičním znakem) dané společnosti a díky tomu spoluzapříčinily tragické události.

V případě Hérodotova a Thúkydidova textu Vinař rozlišuje mezi fake news autorskými (tedy tím, co si „vymysleli“ sami Hérodotos a Thúkydidés) a fake news teoreticko- či prakticko-politickými, přítomnými v promluvách historických postav, o nichž oba autoři referují. Ve druhém kroku činí ovšem Vinař oba autory odpovědnými i za šíření (některých) fake news druhého typu, protože svými díly přispívají k šíření jistého sebezporozumění Athéňanů na způsob ideologie. V případě Aristofanova textu činí Vinař autora komedie odpovědným za šíření zkreslené představy o Sókratově učení a jeho vlivu na Athéňany; tato představa se o mnoho let později stane součástí žaloby proti Sókratovi: žaloba je podle Vinaře do jisté míry postavena na fake news, za něž je spoluodpovědný Aristofanés.

Označení určitých textových pasáží za fake news považuji v některých případech za sporné. Konkrétní příklady:

- 1) Přehánění či zamlčování určitých skutečností jako fake news?
Vinař označuje za fake news Hérodotovo značné nadsazení počtu vojáků perské armády; Hérodotovo zamlčení vzestupu Athén za Peisistratovy tyranidy; Thúkydidovo zveličování rozsahu a významu války, jíž se zabývá, a umenšování významu válek předchozích (zejména řecko-perské); Periklovo vychvalování Athén jako „školy Řecka“.

Přehánění či zamlčování není, domnívám se, dostatečně „fake“ – není fabrikací neexistující skutečnosti či události, nýbrž právě pouhým zveličením či zamlčováním; takové zveličování či zamlčování je docela přirozenou součástí velkých vyprávění všech kultur. Perské vojsko jistě nečítalo přes dva milióny vojáků, bylo ale i tak do té doby největším vojskem, které se pohybovalo po evropské pevnině či v evropských mořích, perská armáda měla nad řeckými silami velkou převahu a vítězství Řeků je pozoruhodné, stejně jako je přirozené, že se stalo součástí řeckého (athénské) vyprávění o vlastní velikosti, schopnostech atd. Hérodotos sice zamlčuje vzestup Athén za Peisistratovy tyranidy, ten ovšem v žádném případě nedosahuje spektakulárnosti vzestupu Periklových Athén, o něž Hérodotos jde. Thúkydídés zveličuje význam své doby a uměňuje význam doby předchozí v rámci literárního souboje s Hérododem (v logice čím větší činy popsány, tím větší autor), což ovšem vyplývá z agonické povahy řecké kultury a z povahy žánru, ovlivněného dědictvím homérských eposů. Periklovy Athény asi ve své době nebyly „školou celého Řecka“, přesto se Athény 5. a 4. století pro nás zpětně staly „školou Západu“ (mám-li použít stejnou metaforu) v politice, umění i filozofii: v tomto (sebe)pojetí je zajisté mnoho mýtického (přehnaného, heroizovaného...) a mnoho zjednodušujícího, ale to nezbytně patří k povaze vyprávění, která o sobě a svých kulturách tvoříme.

2) Stylistické postupy určitého literárního žánru jako fake news?

Vinař označuje jako fake news fakt, že Hérodotos a Thúkydídés „dokresluje realitu“, když údajně reprodukuje promluvy historických postav, u nichž přitom nebyli přítomni; že tyto promluvy konstruuje tak, aby vytvářely určitý ideologický obraz o obou stranách válečného konfliktu; že Aristofanés pomlouvá Sókrata, když ho v *Oblacích* vykresluje jako sofistického bezbožníka, jehož filozofická škola kazí morálku Athénanů.

Některé fake news, které Vinař v antických textech nachází, nejsou, domnívám se, dostatečně „news“, nepretendují na to být „zprávami“ mezi jinými zprávami, jsou to spíše určité náležitosti daného literárního žánru v dané době. Nejenom Hérodotos a Thúkydídés, ale každý starověký i moderní historik „dokresluje realitu“. Že historik vědecky rekonstruuje minulost jako určitou „objektivní skutečnost“ (že tedy je „objektivním reportérem historie“ – s. 33), že nejdříve zkoumá „fakta“ a až pak na jejich základě tvoří své teorie o dějinných procesech, je dnes již neplatný pozitivistický náhled. Ve skutečnosti teorie – v podobě různých ideologických předporozumění, zděděných pojmů, přesvědčení apod. – předchází výzkum a interpretaci historických pramenů (samostatnou kapitolou je pak otázka, do jaké míry historik tyto své předpoklady reflektuje). V historické „rekonstrukci“ je vždy přítomen větší či menší díl konstrukce – a právě ta je často tím, co nás na historických dílech nejvíce zajímá. „Dějiny“ jsou v posledku výtvozem dějepisce. V případě Hérodota a Thúkydida se tento předpoklad ještě zesiluje tím, že vědomě stojí na pomezí dějepisce a krásné literatury, své postavy utvářejí jako ideální typy apod. O žánru (nejen antické) komedie pak platí ještě více, že i když útočí na konkrétní historickou postavu, neřídí se primárně „fakty“, nýbrž určitou představou o dané postavě; že záměrně přehání, karikuje, posouvá význam toho, co ona postava činí. Cílem divadelní komedie není předat „podložené informace“ (s. 82).

Všechny tyto případy, v nichž mám tendenci s Vinařovými závěry nesouhlasit, mají společné to, že autor diplomové práce v nich, zdá se mi, nedoceňuje performativní ráz politiky, dějepisce i divadla a performativní povahu jejich „pravdy“, která není stejného druhu jako pravda empirických „faktů“. Namísto toho vychází z pozitivistické představy „objektivních informací“, které jsou výsledkem „objektivní analýzy“ či „objektivní metody“ a tuto pozitivistickou představu vytyčuje jako normativní ideál pro činnost politika, historika a do jisté míry i dramatika. Tím se jeho postup, jehož pomocí vyhledává v antických textech údajné fake news, někdy vydává nebezpečí ahistorismu.

Tím ovšem nijak nepopírám, že v některých jiných případech, zejména v těch nacházejících se v promluvách historických postav v Hérodotově a Thúkydídově díle, jako je lež Egešťanů, že jsou

ochotni a schopni spolufinancovat vojenskou výpravu Athén na Sicílii, některé momenty Aristagorovy řeči před spartským králem nebo některé momenty Alkibiadovy řeči na athénském sněmu, je smysluplné označit tyto taktické lži za fake news, které odpovídají teoretickému výměru z úvodní části diplomové práce.¹ Zde se ukazuje, že může být zajímavé poměřovat antické texty nějakým soudobým (resp. v současnosti hojně diskutovaným) fenoménem.

Ale především svými kritickými poznámkami nijak nepopírám to, že diplomová práce Ondřeje Vinaře je vynikajícím výkonem, který prozrazuje suverénní orientaci v obdivuhodném množství primární a zejména sekundární literatury, schopnost samostatně myslet a plastickým a čtivým způsobem vlastní myšlenky podávat. Obzvláště si cením schopnosti Ondřeje Vinaře „neutronout“ ve studované literatuře a zachovat si odstup jak od ní, tak od zkoumaných fenoménů dané kultury. Vinařovo podání složitých peripetií a vnitřních souvislostí jednotlivých oblastí athénské společnosti a politického života je kompetentní, živé a přesvědčivé. Moje výtky směřují pouze k samotné metodologii vyhledávání fake news v antických textech.

2. Hodnocení formální stránky práce:

Práce je formálně téměř bezchybná (jen menší množství pravopisných chyb), velmi přehledná a napsaná svěžím jazykem. Velmi cenné je podrobné vymezení pojmu fake news v úvodní, teoretické části práce.

3. Hodnocení práce se zdroji:

Jak už jsem uvedl výše, diplomová práce pracuje s velkým množstvím primární a zejména sekundární literatury, v níž se Ondřej Vinař suverénně orientuje.

4. Otázky k diskuzi při obhajobě:

První otázka: Dovedl byste popsat dvě různé moderní historiografické metodologie?

Druhá otázka: Jak byste definoval ideologii? Jaký je vztah ideologie k „historickým faktům“?

5. Hodnocení práce známkou: A

6. Výsledné hodnocení práce: Vynikající, vysoce nadprůměrná práce.

Datum a místo

V Praze, 15.5.2020

Podpis autora

Jan Černý

¹ V těchto případech tedy jde o *literární* fake news, o literární re-konstrukci určitých taktických lží.